

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

Συμπληρώθηκε ενάμιση αιώνας αφότου, με τους Κωνσταντά, Φιλιππίδη, Ψαλλίδα, Ρήγα, Χριστόπουλο, Βηλαρά και, λίγο αργότερα, τον Σολωμό, άρχισε ο σ υ ν ε ι δ η τ ό ς αγώνας για τη δημοτική, και, παρά τις σημαντικές προόδους της, δεν έπεκράτησε ακόμη καθ' ολοκληρίαν.

Ούτε ο προφορικός λόγος σέ δλα τὰ πεδία, ούτε ο γραπτός πάντοτε, διατυπώνονται σ' αυτή τη γλώσσα.

Η συνομιλία γίνεται στη δημοτική. Πολλοί λόγοι και διαλέξεις εκφέρονται σ' αυτήν. Αλλά τὸ ἐκκλησιαστικό (ἔταν δὲν σιωπᾶ), τὸ δικανικό και τὸ βουλευτικό βῆμα, ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ρητορικῶν ἐκδηλώσεων και οἱ παραδόσεις, κατὰ μέγα μέρος, στὰ κατώτερα και ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, χρησιμοποιοῦν τὴν καθαρεύουσα.

Ὅσον ἀφορᾶ τὸν γραπτό λόγο, ἡ λογοτεχνία ἐκφράζεται μετὴ δημοτική. Τὴ γλώσσα αὐτὴ ἐπίσης μεταχειρίζονται στὰ ἔργα τῆς εἰδικότητός των ἀρκετοὶ ἐπιστήμονες, φιλόλογοι, φιλόσοφοι, κοινωνιολόγοι, οικονομολόγοι και ἱστορικοὶ. Στὴ δημοτικὴ γράφεται κατὰ τὸ πλεῖστον και ἡ ἰδιωτικὴ ἀλληλογραφία. Ἀλλὰ ὁ ἡμερήσιος πρό πάντων τύπος (ἐκτός ἀπὸ τὰ χρονογραφήματα και τὶς λογοτεχνικὲς ἐπιφυλλίδες) και τὰ κατὰ πολὺ περισσότερα ἐπιστημονικὰ κείμενα, καθὼς και οἱ νόμοι, γράφονται στὴ λογία.

Ὡς ἄνθρωπος, ὡς πολίτης, ὡς ἐπιστήμων, ὡς ἐπαγγελματίας, ὡς συγγραφεὺς ἢ ἀπλῶς ὡς ἀκροατῆς ἢ ἀναγνώστης, ὁ σημερινὸς Ἕλληνας, σὲ κάθε βῆμα τῆς ζωῆς του και τῆς δράσεώς του, μεταπηδᾶ ἢ μεταφέρεται ἀπὸ τὴ μία γλωσσικὴ κλίμακα στὴν ἄλλη. Πότε μιλεῖ, γράφει ἢ ἀκούει τὴ δημοτικὴ και πότε τὴν καθαρεύουσα.

Τελευταίως, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς κοινῆς γνώμης, τῶν μορφωμένων και τῶν ἐφημερίδων, καθὼς και ἡ ὀλομέλεια τῶν παρόντων σὲ μία συνεδρία μελῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀποφάνθησαν ὄχι μόνο ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἀρθροῦ ποὺ θεσπίζει ἐμμέσως τὴν καθαρεύουσα ὡς ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους, ἀλλὰ και ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεώς του.

Χωρὶς ἄλλο, ἡ χρῆση τῆς δημοτικῆς ἀπὸ

τὸν κομμουνισμό στὶς ἐφημερίδες του, στὶς προκηρύξεις του και σὲ ὄλες τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις του, ἐπηρέασε πολὺ τοὺς ὀπωσδήποτε ὀπαδοὺς τῆς καθαρεύουσας, ἀλλὰ και χωρὶς αὐτὴ τὴ σύμπτωση, ἡ ἐχθρότης και ἡ ἀντίδραση κατὰ τῆς δημοτικῆς δὲν θὰ ἦταν εὐκαταφρόνητες.

Πὼς ἐξηγεῖται αὐτὴ ἡ κατάσταση;

Γιατὶ, ὕστερ' ἀπὸ ἀγῶνες ποὺ βαστοῦν ἀπὸ τόσες δεκαετηρίδες, ἡ δημοτικὴ δὲν καθυπερτέρησε ἀδιαφιλονείκητα ἢ τουλάχιστο οἱ πρόοδοί της δὲν ἦταν μεγαλύτερες; Ἐκατὸν πενήντα χρόνια ἢ και μόνο ἐξῆντα, ἂν λογαριάσωμε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ψυχαρικῆς ἐξορμήσεως, δὲν εἶναι μικρὸ διάστημα γιατὴν ἐπικράτηση μιᾶς ἐθνικῆς γλώσσας.

Στὴν ἀπορίαν αὐτὴ οἱ ἀπαντήσεις, νομίζω, μποροῦν νὰ εἶναι πέντε.

α.—Ὁ ἀγώνας τῆς δημοτικῆς δὲν ἐτελείωσεν ἀκόμη και ἡ πλήρης νίκη της θὰ συντελεσθῆ στὸ μέλλον.

Τοῦτο δὲν ἀποκλείεται και τὸ πιστεύομε ὄλοι. Ἀλλὰ ποῖος ὁ λόγος τῆς βραδυπορίας και ποῖος θὰ εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς νίκης;

β.—Ἡ δημοτικὴ δὲν θὰ προχωρήσῃ περισσότερο και ἡ καθαρεύουσα θὰ διατηρήσῃ τὶς θέσεις της.

Ἡ διγλωσσία μας εἶναι καθεστῶς ποὺ διαρκεῖ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ ἐὰν συνεχιζόταν ἐπ' ἀπειρον θὰ ἐματαιῶνε τὴ δημιουργία ἑνὸς δικοῦ μας πολιτισμοῦ.

Στὸ σημερινὸ της χάσμα, ἡ διγλωσσία δὲν εἶναι κατάσταση φυσικὴ και κανονικὴ.

γ.—Ἡ καθαρεύουσα θὰ ἐπανακτήσῃ τὸν χῶρο ποὺ ἔχασε και ποὺ ἐκέρδισε ἡ δημοτικὴ.

Μιὰ τέτοια ἔννοια μόνο λογικευτικὰ συλλαμβάνεται. Οἱ πρόοδοι τῆς δημοτικῆς δὲν εἶναι τυχαῖες και ὀφείλονται σὲ λόγους θετικὸς ποὺ δὲν θὰ παύσουν νὰ ἰσχύουν.

δ.—Ἡ δημοτικὴ, γλώσσα τοῦ λαοῦ, λέγουν οἱ ἐπαναστατικοὶ μαρξισταί, δὲν θὰ ἐπικρατήσῃ ριζικὰ παρά ὑπὸ καθεστῶς «λαϊκῶ», με ξεκαθαρισμένες πολιτικὲς, οικονομικὲς και παιδευτικὲς ἀντιλήψεις. Ἐνόσφ, προσθέτουν οἱ ἴδιοι, κυβερνᾶ ἡ ἀστικὴ

τάξη, ο δημοτικισμός θα παραμένη κολοβός, γιατί αυτό είναι το συμφέρον της.

Ός γνωστόν, ο μαρξισμός τοποθετεί όλα τα ζητήματα και όλα τα προβλήματα μέσα στα σχήματα της δογματικής του και τους δίνει τις λύσεις που την εξυπηρετούν. Πρέπει το ελληνικό γλωσσικό ζήτημα, όπως, λόγου χάριν, και η αισθητική, η βιολογία ή η θεωρία περί κληρονομικότητας, να στηρίζουν και να αποδεικνύουν την ορθότητα του μαρξισμού σε όλα τα πεδία.

Όταν όμως λέγουμε ότι όμιλουμένη είναι η λαϊκή, αυτό δεν σημαίνει ότι, είτε στο παρελθόν είτε τώρα, οι άστοι, οι άρχοντες ή οι γραμματισμένοι έμειψαν ή μιλούσαν άλλη γλώσσα. Όλες οι κοινωνικές ή άλλες κατηγορίες του έθνους μιλούσαν και μιλούσαν τη λαϊκή, που ονομάζεται έτσι γιατί κατά την περίοδο του σχηματισμού της και πολλούς αιώνας κατόπιν, μόνον αυτήν έγνωριζε ο λαός, ενώ οι μορφωμένοι, μιλώντας τη λαϊκή, έγραφαν τη λογία.

Έδώ «λαός» ταυτίζεται με «έθνος».

Οι θιασώτες της καθαρεύουσας είναι «άστοι» ; Αλλά επίσης άστοι ήταν και είναι οι δημοτικιστάι, θεωρητικοί και συγγραφείς, χθές και σήμερα.

Τό ότι η δημοτική δεν προχώρησε περισσότερο οφείλεται σε λόγους που δεν έχουν σχέση με την πάλη των τάξεων.

***

Αν είναι άκριβές ότι, παρά τις μεγάλες επιτυχίες της δημοτικής, μένουν έξω από τα σύνορά της σπουδαίες περιοχές του λόγου, και αν οι παραπάνω τέσσερις εξηγήσεις αυτού του φαινομένου είναι άστήρικτες, δεν υπολείπεται παρά μια πέμπτη υπόθεση που μπορεί να διατυπωθής ως εξής :

ε.— Παρεμποδίζεται η εξέλιξη της δημοτικής από ανεπαρκή αντίληψη των δημοτικιστών όσον αφορά τη γλωσσική πραγματικότητα.

Οι παρακάτω σελίδες θα δοκιμάσουν να δείξουν τί σημαίνει αυτή η υπόθεση και αν στηρίζεται.

***

Μεταξύ τέλους του 4ου π.Χ. αιώνα και του 4ου μ.Χ., μέσα στον ελληνικό κόσμο, μιλήθηκε και γράφηκε (ως προς το δεύτερο όχι αποκλειστικά) μία γλώσσα, η ελληνιστική Κοινή.

Τα τρία μεγάλα μνημεία της είναι η «Ιστορία» του Πολυβίου, η Μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Έβδομήκοντα και η Κοινή Διαθήκη. Σ' αυτά μπορούν να προστεθούν και άλλα όλιγώτερο φημισμένα, όπως οι «Διατριβές και Όμιλίες» και τό «Έγχειρίδιον» του Έπικτήτου, που συνέ-

γραψε ο Άρριανός, και τά έργα του τελευταίου.

Η κοινή είναι ή ίδια ή αρχαία, μετασχηματισμένη. Υπέστη αλλαγές στο τυπικό, στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο, τό όποιο προσέλαβε και ξένες λέξεις. Η προφορά της και ο ρυθμός της μόνο τροποποιήθηκαν ριζικά.

Από την Κοινή προήλθε η όμιλουμένη που συνεχίζεται έως σήμερα. Διαμορφώθηκε στις αρχές του μεσαιώνα, κάτω από τις νέες έθνικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες που έζησαν οι ελληνικοί πληθυσμοί, πρώτα σε διαλέκτους, και, με τον καιρό, ως πανελλήνια γλώσσα, όχι βέβαια τελείως άπαλλαγμένη από ιδιωτισμούς, αλλά, στο κύριο σώμα της, Κοινή και αυτή.

Τό λεξιλόγιο της, κατά μέγιστο μέρος, ήταν τό ίδιο της ελληνιστικής, δηλαδή της αρχαίας, αλλά με πολλές ξένες λέξεις, αλβανικές, Ιταλικές, τουρκικές και λίγες σλαβικές, των όποιων η παρουσία έφανέρωνε τις κατακτήσεις ή τις έπαφές που υπέστη ή δέχθηκε ο λαός μας.

Η φωνητική της, ή γραμματική της και τό συντακτικό της άλλαξαν και άπλοποιήθηκαν.

Παρά τις μεταβολές αυτές, η όμιλουμένη είναι, καθώς λέγει και ο κ. Μ. Τριανταφυλλίδης, ή ίδια ή αρχαία (μέσον της ελληνιστικής) και όχι άπλως κόρη της. Πράγματι, μετασχηματισμός δεν σημαίνει δημιουργία νέου όντος, αλλά συνέχιση, με καινούργια μορφή, του ίδιου όντος.

Όμως, ενώ, παραδομένη στην προφορική χρήση, ή ελληνιστική Κοινή τρίφτηκε, λαξεύθηκε, ρινίστηκε και παρήγαγε την όμιλουμένη, συγχρόνως, ή ίδια γλώσσα, διατηρημένη σχεδόν άναλλοίωτη μέσα στα γραπτά της κείμενα, παρέμεινε ή έκφραση της δημοσίας, εκκλησιαστικής και γενικώς πνευματικής ζωής των Έλλήνων. Ήταν ή λογία που γραφόταν αλλά δεν μιλιόταν.

Έκ πρώτης όψεως τό φαινόμενο αυτό είναι καταπληκτικό. Έξηγείται από τό αίωνόβιο της ελληνικής γλώσσας και τις ιδιορρυθμίες των Ιστορικών περιπετειών του έθνους.

Αλλά δεν άρκέσθηκε ή λογία στην Κοινή. Ποιητάι και πεζογράφοι των βυζαντινών χρόνων, θαμπωμένοι από την έξωτερική λάμψη της αρχαίας, έγραφαν σε αρχαίζον ιδίωμα, βαραίνοντας την Κοινή και θολώνοντας την άπλότητά της.

Με τό σχίσμα μεταξύ όμιλουμένης και λογίας δημιουργήθηκε ή διγλωσσία που διαρκεί έως σήμερα.

Η όμιλουμένη έρμήνευε τά συναισθήματα, τους στοχασμούς, τη θυμοσοφία, τον ιδιωτικό βίο, τό οικείο, τό επαγγελματικό και βιοτεχνικό περιβάλλον των άτομων, τη φύση.

Ἡ λογία ἦταν ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς πολιτικῆς, τῶν νόμων, τῶν δικαστηρίων, τῆς φιλοσοφίας, τῆς θεολογίας, τῆς ἐπιστήμης.

Ὅ,τι γενικῶς ἦταν ἀφηρημένη ἔννοια, ὄρος φιλοσοφικός, ἐπιστημονικός ἢ τεχνικός —ἐκτός ὅταν ἐπρόκειτο γιά τέχνες καί ἐπαγγέλματα πού ἐξασκοῦσε ὁ λαός— ἡ ὁμιλουμένη δέν τὰ συμπεριέλαβε.

**

Ἡ κυρία κρυστάλλωση τῆς ὁμιλουμένης συντελέσθηκε κατά τόν 12ο αἰώνα, συναθροίζοντας τίς λέξεις, τοὺς τύπους καί τοὺς τρόπους πού ἀπαιτοῦσαν οἱ ἐκφραστικές τῆς ἀνάγκες. Ὅ,τι ὑπάρχει μέσα στήν ἀρχική τῆς σφαῖρα εἶναι καί θεωρεῖται γ ν ἡ σ ι ο.

Ἡ κλασική ἐνσάρκωσή τῆς πραγματώθηκε στά Δημοτικά Τραγούδια καθὼς καί στίς παροιμίες, τοὺς μύθους, τὰ παραμύθια καί τὰ αἰνίγματα τοῦ λαοῦ, πού πρῶτα εἰπώθηκαν καί κατόπιν μεταγράφηκαν σέ διαφορῆς ἐποχές.

Ἄν δέν ὑπῆρχε ἡ λογία, καί ἡ ὁμιλουμένη καθίστατο ἀμέσως, δηλαδή κατά τὴν περίοδο τοῦ σχηματισμοῦ τῆς, ἐπίσης γραπτή, ἡ μετάβαση τῆς ἑλληνιστικῆς στή νέα γλῶσσα θά συμπαρέσυρε ὄλους τοὺς ὄρους καί ὄλους τοὺς τρόπους πού θά χρειάζονταν γιά νά ἐκφρασθῆ στήν πληρότητά του ὁ ἑλληνικός λόγος, καί ἀπὸ τὴν πράξη θ' ἀναπηδοῦσε ἡ ἐνιαία γραμματικὴ καί τὸ ἐνιαῖο συντακτικὸ τοῦ καθολικοῦ ἰδιώματος. Ἀλλὰ θέλησεν ὁμως ἡ πραγματικότης καί κληρονομήσαμε τὴν πολυτελή, βαρεῖα διγλωσσία.

**

Ὅταν ἡ λαϊκὴ γίνηκε καί γραπτή, ἐρμήνευσε ἀριστα, δηλαδή φυσικά καί ἀβίαστα, τίς περιοχές τοῦ λόγου πού πραγματευόταν ὡς ὁμιλουμένη. Ἀλλὰ ὅταν ἐπεκτάθηκε σὸ βασίλειο τῆς λογίας, τῆς ἔλειψαν μερικά μέσα—ὄροι καί τρόποι—πού δέν μποροῦσε ν' ἀντλήσῃ παρὰ ἀπὸ τὴ λογία, δηλαδή ἀπὸ τὴ δική τῆς ἀρχική καί, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἀπαρσάλευτη μορφή.

Ἀλλὰ ἐδῶ προβάλλει τὸ μεγαλύτερο καί λεπτότερο πρόβλημα τῆς γλῶσσας μας: πῶς μεταφέρονται στή λαϊκὴ τὰ στοιχεῖα πού αὐτὴ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ λογία; Ἀπαράλλακτα ἢ συμμορφωμένα στοὺς κανόνες τῆς λαϊκῆς, καί μέχρι ποίου ὁρίου;

Γύρω ἀπὸ τὸ σταυρικὸ αὐτὸ σημεῖο ἀναπτύχθηκε ἡ διαμάχη.

Προτοῦ ἀπαντήσω ἢ μᾶλλον ἀφήσω νά μιλήσουν τὰ πράγματα, θά κάμω μιά σύντομη ἀνασκόπηση τῆς πορείας, τὴν ὁποία ἀκολούθησε ἡ λαϊκὴ πού μετατράπηκε σέ γραπτή, χωρὶς ποτὲ νά παύσῃ νά εἶναι καί ὁμιλουμένη.

Ἀπὸ τὸν 12ο αἰώνα ἕως τίς ἀρχές τοῦ 19ου, ἡ λαϊκὴ γραπτὴ χρησιμοποιήθηκε λίγο, ἂν συγκρίνωμε τὸν ἀριθμὸ τῶν βιβλίων καί τῶν χειρογράφων πού συντάχθηκαν στὰ δύο ἰδιώματα.

Τὰ πολὺ περισσότερα κείμενα τῆς λαϊκῆς εἶναι Χρονικά, σελίδες ἠθικοπλαστικές καί θρησκευτικές, μεταφράσεις, μελέτες καί ἔγγραφα. Τὰ λογοτεχνήματα εἶναι λίγα καί ἀντιπροσωπεύονται σχεδὸν ὅλα ἀπὸ στιχουργήματα.

Γενικῶς ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως εἶναι πῶς λαϊκὴ ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν πεζογραφήματων, ἀλλὰ ἐν συγκρίσει μὲ τὰ Δημοτικά Τραγούδια, περιέχει νέα λόγια στοιχεῖα. Τὸ παρατηροῦμε στὰ «Προδρομικά», στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, στὸν «Πουλόλογο», καθὼς καί στὰ Κρητικά τοῦ 16ου καί 17ου—«Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», «Ἐρωτόκριτος», «Ἐρωφίλη»—ὅπου ἡ λαϊκὴ ἐμφανίζεται καλλιεργημένη. Ἴδου μερικά λόγια τῶν Κρητικῶν: σ φ ἄ λ λ ω, π τ α ἰ ω, δ ρ ι μ ὄ ς, τ υ φ λ ῆ, ν ἄ π λ η ρ ο φ ο ρ ῆ θ ὤ, ν ἄ σ τ ρ α φ ῆ, ἄ π ρ α κ τ ῆ, ὠ ρ ἔ γ ε τ ο, ἄ π ε φ ἄ σ ι σ ε, ψ ἔ γ ω, χ ἄ ρ ι τ ε ς.

Ἀπὸ τὰ πεζογραφήματα (ἀναφέρομαι πάντα στήν περίοδο πού τελειώνει στίς ἀρχές τοῦ 19ου) πρέπει νά ξεχωρίσωμε τὰ διαλεκτικά, ὅπως τὸ ἀξιόλογο Χρονικὸ τοῦ Κυπρίου Λεοντίου Μαχαιρᾶ, πού δέν ἀνήκουν στήν κοινὴ λαϊκὴ. Τὰ γραμμένα σέ ἀμιγῆ λαϊκὴ εἶναι λίγα, ὅπως τὸ Χρονικὸ τοῦ Βαρβερινοῦ κώδικος, οἱ περιγραφῆς σεισμῶν ἀπὸ τὸν Ἱερόθεο Ἀβάτιο καί τὸν Σαντορινιὸ ἀνώνυμο, ἡ μετάφραση τοῦ Μπερτόλδου ἀπὸ ἄγνωστο, ἔργα τοῦ Δ. Χαριτόπουλου, Καισαρίου Δαπόντε καί τοῦ Κωνσταντίνου ἐξ Οἰκονόμων ὁ «Σμυρνιὸς Ἐξηνταβελόνης».

Ἀλλὰ ἔργα εἶναι διατυπωμένα στή λαϊκὴ ἀλλ' ἀνακατωμένη μὲ ἀρκετὰ λόγια στοιχεῖα, ὅπως τοῦ Ἱερομονάχου Παρθενίου, τοῦ Παπασυνοδικοῦ (Χρονικὸ τῶν Σερρῶν), τοῦ Χρ. Νοταρᾶ, τοῦ Εὐθυμίου Πενταγιώτη.

Ἀλλὰ, πού εἶναι καί τὰ περισσότερα, γράφηκαν σέ ἀπλουστευμένη λογία πού περιλαμβάνει καί ζωντανὰ στοιχεῖα, ἢ σέ «μεικτὴ» ὅπως θά τὴν ἔλεγαν σήμερα οἱ ὀρθόδοξοι δημοτικισταί. Ἡ κατηγορία αὐτὴ συναριθμεῖ τοὺς σπουδαιότερους πεζογράφους τῆς περιόδου πού ἐξετάζομε, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί ἐκεῖνοι—Σοφιανός, Κωνσταντᾶς, Φιλιππίδης, Ρήγας, Ψαλλίδας, Χριστόπουλος—πού δέν ἔγραψαν ἀπλῶς ἓνα ζωντανὸ ἰδιῶμα ἀλλὰ τὸ θέλησαν καί ὡς ὄργανο καθολικὸ τῆς κοινῆς γραπτῆς.

Ἀπλὴ λογία μὲ λέξεις καί τύπους λαϊκοὺς μεταχειρίσθηκαν ὁ ἄγνωστος γραμματικὸς τοῦ Μαμελοῦκου Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου (μέσα 14ου), ὁ Βησσαρίων, ὁ Παναγιώτης Δοξαράς, στοῦ ὁποίου τὰ κείμενα συναντῶνται ἐκφράσεις σὰν κι' αὐτές: διαμοιράζει τὴν ὕλη, κατασκευά-

ζει τὰ σχήματα, συμφωνᾷ τὰ συμβεβηκότα, φανεώνει τὰ ἐνεστῶτα καὶ δίδει ἄρμονικὴ τὴ σύνθεση τῶν πραγμάτων, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ.

«Μεικτὴ» μεταχειρίζεται ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης ὁ ὁποῖος γράφει, θὰ ἔλεγε κανεῖς, μιὰ σύγχρονή μας σύνθετη δημοτικὴ ποὺ ἀπορρόφησε, ἄρμονικά, λόγια στοιχεῖα, ὁ Σοφιανὸς ποὺ βρίσκομε στὶς σελίδες τοῦ ἐκφράσεις σάν κι' αὐτές: μετ' ἀκριβείας καὶ καταλεπτῶς, ἡ λαμπρότης τῆς ἑλληνικῆς εὐγενείας, ὁ πεπαιδευμένος ἄνθρωπος, οὕτω ποιήσουσι, ἀλλὰ καί: μὴ βαρυγκομησειτινάς, μαθαίνονται, προκόφτουν, νὰ ξεύρη κάθε Χριστιανός, ὁ Κύριλλος Λούκαρης, ὁ Μάξιμος Καλλιουπολίτης, ὁ Φραγκίσκος Σκουφος, ὁ Μηνιάτης, οἱ διόσκουροι Κωνσταντᾶς καὶ Φιλιππίδης, ὁ Ρήγας, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Φαναριώτης ποὺ ἔγραψε τὸ «Ἐρωτος ἀποτελέσματα», ὁ Ψαλλίδας, ὁ Χριστόπουλος (1).

***

Πρῶτος ὁ Βηλαρᾶς δοκίμασε νὰ περιορίση στὸ ἐλάχιστον τὶς λέξεις καὶ τὶς ἐκφράσεις ποὺ δανειζεται ἀπὸ τὴ λογία ἢ λαϊκὴ, καὶ νὰ τὶς συμορφώσῃ ὅσο τὸ δυνατόν σφιχτότερα στοὺς κανόνες τῆς. Προσπάθησε ν' ἀποδόσῃ μὲ δρους τῆς λαϊκῆς, ἔννοιες διατυπωμένες μὲ τὴ λογία, ὅπως: κατὰ τῆρῶ (= παρατηρῶ), αὐγατίζω (= αὐξάνω), ξεσυνορίζομαι (= συναγωνίζομαι), κρένω (= ἀποτιμῶ), γροικῶ (= νοῶ), ἀποκόβω (= ἐμποδίζω), ἀναξιὰ δα (= ἀναξιότης). Μεταχειρίσθηκε λαϊκοὺς τύπους σὲ λέξεις τῆς λογίας, σάν κι' αὐτοὺς: ξηγιέμαι, ἐβουλιόνταν, ἐνοχλιέμαι, μπόδιοῦνται, στερευτῶ, τὸ γένος —τοῦ γένου, τὸ ὕφος—τοῦ ὕφου.

Ἄναγκαζόταν ἐν τούτοις θὰ ἔλεγε κανεῖς, νὰ υἱοθετεῖ καὶ δρους ἀμετάτρεπτους, ὅπως: προέρχομαι, συγκοινωνῶ, καλλιερῶ, σπάργανα, μεταγλώττιση, θανατηφόρο φιλαυτία.

Ὁ Ψυχάρης ἐπῆγε μακρύτερα ἀπὸ τὸν Βηλαρᾶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς λαϊκῆς, φθογγολογίας καὶ γραμματικῆς στὶς λόγιες λέξεις. Σχημάτισε παράγωγα καὶ σύνθετα ἀπὸ ρίζες λαϊκῆς καὶ συμμόρφωσε στὴ

1. Ἴδου μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Κωνσταντᾶ, Φιλιππίδη, Ρήγα, Ψαλλίδα καὶ Χριστόπουλου: δὲν ἐπρόφθασε νὰ πεθάνῃ, ὁ δῆμος ὀργίζεται, στήνει ἀνδριάντα εἰς τὸ Σωκράτη, κτίζοντες χῶρες καὶ πόλεις, νὰ ρουφᾷ τὸ αἷμα τοῦς ἔνας, τοῦτα τὰ ἔργα εἶναι ὅλη ἱστορία, θὰ δεχθοῦμε τὴς ἀντίφασες, τὸ ἴδιο τὸ πάθος τῆς ἀνομοίας αἰσθήσεως καὶ νοήσεως.

φωνητικὴ τῆς λαϊκῆς λόγια παράγωγα καὶ σύνθετα. Ἦξερε βέβαια καλλίτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ὅτι ὁ δανεισμός ἀπὸ τὴ λογία εἶναι ἀναπόφευκτος, καὶ εἶπε τὸ ἔξης: «Γράφω τὴν κοινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα δὲν ἔχει πιά λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία (πρόσθεσε: ἢ τὴ λογία) καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, (ὕπογραμμίζω ἐγὼ) νὰ τὴν ταιριάζω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ». Ἀλλὰ τὸ ταιρίασμα ἦταν προκρουστικόν, ὅπως: πρωτόρμητο, ἡσυχάδα, ἀχτιδιά, ἀποσκοτιδο, φιλάργερος, ἀναθροφή, δάσητα (= δάση), ἀρμηνεύω, βιβλιοπουλεῖο, τόντις, Γιούλης, διεύτηση, κατεφτεῖας.

***

Ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς λαϊκῆς ἔγινε στὸν 19ον αἰῶνα, πρῶτα στὴν Ἑπτανήσο καὶ ἔπειτα στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα, δηλαδὴ στὰς Ἀθήνας.

Οἱ Ἑπτανήσιοι δημοτικισταὶ λογοτέχνες ἀσχολήθηκαν, πρὸ πάντων, μὲ τὴν ποίηση, τὴν κριτικὴ καὶ μὲ φιλολογικὰ μελέτες. Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν ποίηση, τὸ θέατρο καὶ τὸ διήγημα.

Ἡ παραγωγή αὐτὴ ἀπέδειξε τὴν ἱκανότητα τῆς λαϊκῆς νὰ διαμορφωθῇ σὲ λογοτεχνικὸ ὄργανο καί, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, νὰ παραμερίσῃ ὁλότελα τὴ λογία ἀπὸ τὴν κονίστρα τῆς τεχνικῆς φιλολογίας.

Ὁ Σολωμός, ποὺ δὲν ἦταν μόνον μέγας ποιητὴς ἀλλὰ καὶ βαθὺς στοχαστὴς καὶ αἰσθητικὸς τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, πολλὰ διδάχθηκε ἀπὸ τὸν Βηλαρᾶ, ἀλλ' ἀπέφυγε τὶς ἀκρότητές του καὶ τὶς λογικευτικὰ συστηματοποιήσεις του. Ἡ φωνητικὴ τῆς γλώσσας του, λαϊκὴ ἐκεῖ ποὺ πρέπει, ἀκολουθεῖ τὴ λογία ὅχι μόνον στὶς λέξεις ποὺ ἀνήκουν σ' αὐτὴν ἀλλὰ καὶ ὅπου τὸ λόγιον ἔνδυμα τοῦ φαίνεται πρὸ σύμφωνο μὲ τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα. Γράφει: ἀκουμβοῦσε, φθάνει, φθασμένος, σχέση, εὐθύς, μοσχολίβανο, πτωχοῦ, (οὐσιαστ.), ἀνδρειωμένη.

Ἀποφεύγει λέξεις καὶ τύπους βεβιασμένους.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς αἰσθητικῆς πληρότητος ποὺ δοκιμάζομε ἀπὸ τὴν ἐπαφή μας μὲ τοὺς στίχους του, εἶναι ἡ ἄκρα γλωσσικὴ φυσικότης καὶ ἄρμονία των.

«Ἡ Γυναῖκα τῆς Ζάκυνθος» εἶναι γραμμένη σὲ γνήσια, μαστορεμένη λαϊκὴ.

Ἡ δημοτικὴ τῶν στίχων του εἶναι συχορδισμένη μὲ λόγια στοιχεῖα, διαλεγμένα μὲ ἀσφαλῆ καλαισθησία καὶ λεπτὸ αἶσθημα. Ἴδου μερικὲς ὠραῖες συζεύξεις του: ἄς παύσῃ τῆς κιθάρας ἡ γλυκὸφωνη χορδῆ, σὲ τούτῃ τὴν ἀφραστὴ ἄρμονία, εἰς τὸ πολύαστρον τοῦ αἰθέρος, τῆς

Νύμφης τοῦ Χριστοῦ, τοὺς μύσχους τοῦ Μαΐάπριλου, τῆς Κρίσεως τὴν ὥρα ἀναζητώντας, πικρὴ ἔναι ἡ φοβερὴ τατη τοῦ κόσμου ἀνεμοζάλη, ὁ Πλάστης κατ' εἰκόνα τοῦ τὸν ἄνθρωπο ἐποιοῦσε, ὁ οὐρανὸς σὲ προσκαλεῖ κι' ἡ Κόλαση βρυχίζει, ἀόρατος ἀθέρας κοσμοφόρος, ἀπομεινάρι θαυμαστὸ ἔρμιᾶς καὶ μεγαλείου, στή θύρα τὴν ὀλόχρυσή τῆς Παντοδυναμίας.

Ἄπο τοὺς φίλους τοῦ Σολωμοῦ, ὁ Τερτσέτης, ὁ Πολυλάς καὶ ὁ Κογεβίνας γράφουν σὲ γλῶσσα ποὺ θὰ τὴ λέγαμε καθαρὰ μεικτὴ, ὁ Μάτεσης καὶ ὁ Τυπάλδος σὲ δημοτικὴ ἐμπλουτισμένη μὲ ἀρκετὰ λόγια στοιχεῖα, καὶ ὁ Κονεμένος σὲ ἀμιγῆ λαϊκὴ.

Οἱ πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη Ἀθηναῖοι λογογράφοι, ὅπως Δ. Βερναρδάκης, Σουρῆς, Κορομηλάς, Ἰ. Καμπούρογλου, Δροσίνης, Γαβριηλίδης, Κόκκος, Καλλιγὰς, Βιζυηνὸς καὶ Βικέλας, στὰ θεατρικὰ τῶν ἔργα ἢ στὰ διηγήματά τῶν, καὶ ὁ Ροῖδης, στίς ἐπιστολὰς τοῦ Ἀγρινιώτη, μεταχειρίζονται κατ' οὐσίαν μεικτὴ. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ Παλαμᾶς πρὶν ἀπὸ τὸ 1890, ὅταν δὲν γράφει τὴν καθαρῆς.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη ἐπηρέασε γλωσσικῶς σχεδὸν ὅλους τοὺς ἀληθινούς λογοτέχνες καὶ ἡ λαϊκὴ μελετήθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε μ' ἐνθουσιασμὸ καὶ πίστη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ πολεμικοῦ δημοτικισμοῦ ποὺ διήρκεσε εἴκοσι χρόνια περίπου, ἕως τὸ 1910. Ἡ κίνησις ξέσπασε καὶ σὰν ἐπανάστασις κατὰ τοῦ λογιωτατισμοῦ ποὺ ἐξημμένος ἀπὸ τὸν ὀλοένα καὶ ριζικώτερο καθαρισμό τῆς λογίας, ὀραματιζόταν τὴν ἀναβίωσι τῆς ἀττικῆς καὶ ἀποτροπιαζόταν τὴ λαϊκὴ, μέχρι παροξυσμοῦ.

Ἡ λαϊκὴ κυριάρχησε στὴν ποίησι, τὴν ἠθογραφίαν καὶ τὸ θέατρο, μὲ θαυμαστὴ γλωσσικὴ αὐτάρκεια.

Ὅμως, στὰ κριτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ θέματα, ἡ ἀνάγκη τῶν λόγιων στοιχείων ἀντιμετωπίσθη ἀπὸ τὸν ψυχαρισμό κατὰ τὴ μέθοδο τοῦ ἀρχηγοῦ του, δηλαδὴ μὲ τὸν σχηματισμὸ νέων ὄρων, λαϊκῶν ἢ λαϊκοφανῶν παραγῶν καὶ συνθέτων, καθὼς καὶ μὲ τὴν καθυπόταξιν, ὅσον ἀφορᾷ τ' ἀναντικατάστατα στοιχεῖα, στοὺς κανόνες τῆς λαϊκῆς. Ἔτσι ὁ Πάλλης καὶ ὁ Βλαστός ἐπρότειναν λέξεις καὶ τύπους σὰν τοὺς ἀκολουθοῦντες: τραβηγμός, κόπηκε ἡ εἰρήνη, ἐντυπώμος, συντροφισμός, γέρνω νὰ παραδεχτῶ, ξετσιπώνω (=διαφθείρω), ξετυλιχτικός, γίνεται (=γίγνεσθαι), πειρατάδες, ἔνεκα ἡ θηλοπρέπεια, γλωσσικιά (=ἡ), ἀσύδετες (νδ), σχεδόν, γλιστριάρα, σύμπαντο.

Πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν κριτικῶν πεζῶν τοῦ Παλαμᾶ ἢ Γνήσια τὰ λόγια στοιχεῖα τῆς, χρησιμοποιοῦνται ἀνετά. Δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ λαϊκοὶ νεολογισμοὶ καὶ ἡ συμμόρφωσι τῶν λόγιων γίνεται μὲ σεβασμὸ πρὸς τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα.

**

Μετὰ τὸ 1910 ἐγκαταλείπεται σιγὰ-σιγὰ ἡ ψυχαρικὴ διδασκαλία καὶ ἀνακόπτεται ὁ διωγμὸς καὶ ἡ κάθαρσι τῶν λόγιων στοιχείων. Πρωτοστατεῖ σ' αὐτὴ τὴ στροφῆ, ποὺ ἦταν μᾶλλον μιὰ ἐπιστροφή, ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος», μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν γλωσσολόγο κ. Τριανταφυλλίδη, ἀποφεύγοντας ὁμῶς τὴν ἀνοιχτὴ σύγκρουσι μὲ τὸν Ψυχάρη καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του καὶ κάνοντας πολλὰς παραχωρήσεις στίς ἀπόψεις τῶν, γιατί, χωρὶς ἄλλο, δὲν ἤθελε νὰ διασπασθῆ ὁ κοινὸς ἀγώνας.

Ἄπο τότε καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὸ 1920 καὶ ἰδιαιτέρως τὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ εἰσροὴ τῶν λόγιων στοιχείων στὴ δημοτικὴ αὐξήσε σημαντικὰ. Δὲν θὰ μπορούσα καλύτερα νὰ φανερώσω τὸ πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῶν παρὰ παρουσιάζοντας χαρακτηριστικὰ δείγματά τῶν ἀπὸ τὰ ἔργα ζώντων συγγραφέων, ποὺ ὁμόφωνα θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς δοκιμωτέρους.

Μ. Τριανταφυλλίδη («Νεοελ. Γραμματικὴ», τόμ. 1ος, Ἱστορ. Εἰσαγωγή): ἀπαρτίσι, διεξοδική, ὡς πρὸς τὴ σύστασι, ἀλληλοσυγκρουόμενες, ἐνλίστε, διαπραγματεύσι, τὴν ἀναπόδραστη ἀλλαγὴ τῶν γλωσσικῶν μορφῶν, χειραφετηθεῖ, ἡ στενώτερη ἐπικοινωνία τῶν ὁμογλωσσισσῶν, τὴν πύκνωσι τῆς συγκοινωνίας καὶ τὴν ὕψωσι τοῦ πολιτισμοῦ.

Κ. Βάρναλη («Ὁ Σολωμὸς χωρὶς μεταφυσικὴ»): πυκνὴ ὁμίχλη, καθορισμός, ἑτεροκίνητη, θιασώτης ἐνὸς μᾶλλον βιβλιακοῦ ἰδεαλισμοῦ, σκόπελος, ὁ Σολωμὸς ὡς πλήρης ἄνθρωπος, πρωταρχικὴς, ἡ συνείδησι τῶν λαῶν ὡς ἔθνῶν, ἡ αἰτιολογία του κεῖται στὴν ἀνάγκη νὰ βρεθῆ μιὰ λύσι στὴν πάσχουσα ἀνθρωπότητα.

Σ. Μελά (Περ. «Ἑλληνικὴ δημιουργία» τεύχ. 14, σ. 69): νίκη κατὰ τῶν αἰμοσταγῶν ἐνεργουμένων, ἐξανδραποδίασι, συμπάρτασι, ἰαχή, ἀναχαιτίσι, οἰκατὰ βᾶθος διακρίσεις, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ποιότης, συνταυτίζομαι, ἡχώ, τρόπους στοχασμοῦ, τὸν ὕψηλό παλμό, νὰ θεωρηθῆται, γονιμοποιῶ.

"Αλκη Θρούλου (Περ. «Ν. Έστία», τεύχ. 508, σ. 1084): στοῦ ὁποῖου τὴ γνῶμη, ἀπαθής, συναίσθημα εὐεξίας, ἀποκομίσθη, διέκοψε, διαισθάνθηκα, δυσφορία, ὀρθωθεῖ, προσελκυσθεῖ, καταλαμβάνεται, συνυφαίνεται, οἰμωγές, διαψευσθεῖ, ὑπολανθάνει, συνεχιστάς, θαυμαστάς, ἐπαρκής.

Ι. Π. Παναγιωτοπούλου («Κ. Π. Καβάφης»): μαθητεία, τὸ τεῖχος τῆς σιωπῆς του, ἡ παρωδία τοῦ ἔργου, ἀκκισμοί, περισσολογία, δυστοκία, οἱ συχνές διαφυγές πρὸς τὸ χῶρο, ἡ πυκνὴ σύζευξη διὰ μέσου τοῦ διαλόγου, ἡ κινούμενη συνείδηση.

Κλ. Παράσχου (Περ. «Ν. Έστία», τεύχ. 508, σ. 1073): πιθανόν (ἐπίρ.), κατὰ κύριον λόγον, ὁμοειδεῖς, ἕνα ἐντελῶς ἄλλο νόημα τῆς ποιήσεως, οἱ ὑποδιαίρέσεις, τὸν συγκροτοῦν καὶ τὸν προσδιορίζουν, σύμφυτα, ὁ χῶρος τῆς νοήσεως, αἴσθημα συμμετρίας, φθογγικὴ συγκρότηση, ἡ μέθεξις.

Πέτρου Χάρη (Περ. «Ν. Έστία», τεύχ. 507, σ. 1002): καχεκτικό, ἰδιότυπη, ἐξοργιστική, ἀσυνδοσία, κυρώσεις, ἡ ὠρα τοῦ καταλογισμοῦ εὐθυνῶν, πτώση τῆς πνευματικῆς στάθμης, ἀντιστοιχία, ὑποδειγματικές, ἡ γυμνασμένη δσφρηση, νοσεῖ, ἀνεκτοί, ἀμείλικτη, οἱ τιμωροί, ἐξουδετερωθεῖ, μολυσματικές ἐστίες.

Κ. Δ. Τσάτσου («Παλαμᾶς»): συνειδητοποιῶ, παρεκκλίσεις, προκύπτει, ἐκτείνεται, διέπεται, τὰ καθ' ἕκαστον μέρη, τὴν κατὰ τὴν ἕκταση συνείδηση, νὰ ὑπερβῆ, πλήρωση, ἴμερος, τὴ σκιερὴ ἀπόχρωση τῆς συντριβῆς καὶ τοῦ στοχασμοῦ, ἐξαντλεῖται, ἐπιτευχθῆ, ἐντείνεται, νὰ τὸν ἀπολείπη.

Ε. Π. Παπανούτσου («Αἰσθητική»): πραγματοποιοῦνται, πρό πάντων φθείρεται, ὠρισμένως, ἀνασταλοῦν, ἐπεμβαίνουν, ἀποτιμᾶ, μεταπίπτει, εὐχρηστία, ἀποκτᾶται, ὑποτυπῶδες, συνήθως, προβάλλει, τὸ περιέχον, συστρέφομαι, μεσολάβηση διεγέρσεων, συντελεῖται, ἀπ' εὐθείας, κατ' ἀναλογία, κατ' ἀνάγκην, ἐμβιώσεις, εἰ-

σάγονται, ἐξυπακούεται, ἀποσαφηνίζουν, σειρὰ αἰτίων.

Ι. Θεοδωρακοπούλου («Πλάτωνος Φαῖδρος»): ὁ Πλάτων ὠμίλησε πρὸς τοὺς συμπολίτες του, πρὸς τὴ χρονικότητα, θὰ μεταπλασθῆ, θὰ ἐξευγενισθῆ, ἀρνεῖται, ἀπ' ἀρχῆς, διαπνέει, ἐφ' ὅσον, ἐπιποθεῖ, τέμνεται, καλύπτω, κατ' οὐσίαν, συζητοῦνται, ἀποθέωση τοῦ ἔρωτος, ἀπεγνωσμένη, ἐνισχύεται, τὴν βλέπει ὡς ἀντικείμενο.

Κ. Δ. Γεωργούλη (Περ. «Ν. Έστία», τεύχ. 505, σ. 976): πορωθεῖ, ὑπάρξεως, ἐκτιμήσεως, ἐνθυμίζει, τὴν προηγηθεῖσα ἀνάλυση, στηριζόμενοι, τὸ φαινόμενον τῆς ἀληθείας, νὰ ἐμπραγματωθῆ ἢ ἀποκαλυπτικὴ διαδικασία, νὰ διαγνώσῃ, προαναγγέλλει, ὡς ἐνέργεια, ὡς μέλλον, τὴν παρελθοῦσα καὶ μέλλουσα, λησμονεῖται, ἐπὶ τῆ βάσει μιᾶς διασκοπήσεως τοῦ παρελθόντος, οἱ ὑποβαθμίδες, τῆς μερίμνης, ἡ δημῶδης ὑπόσταση.

'Α. Καραντώνη («Πνευματικὴ ἐλευθερία»): βέβηλος, εἰσηγηθεῖ, ἀσφαλῶς, ἀπειλή, προσληφθεῖ, τὸ ἀπόλυτως καὶ τὸ ἀμέσως, ἐπικαιρικὸ στοιχεῖο, ἡ εὐαγγελικὴ διάθεση πρὸς τοὺς λαοὺς τῶν γειτόνων, νεοσσοί, καταυγάζονται, ὁ κλασικὸς τύπος τοῦ ὕφους, ἐξ ἀφορμῆς, πολυσύνθετες, τὴ δυνατότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐλευθερῆς δημιουργίας.

Τέτοια λόγια στοιχεῖα χρησιμοποιοῦν σήμερα οἱ περισσότεροὶ συγγραφεῖς πὸν πραγματεύονται θέματα κριτικά, φιλοσοφικά ἢ ἐπιστημονικά.¹

**

Τὰ λόγια στοιχεῖα δὲν συναποτελοῦν μιὰ γλῶσσα. Εἶναι λέξεις, ἐκφράσεις καὶ τρόποι πὸν ἡ δημοτικὴ προσαρτᾶ στὸ δικό της σῶμα καὶ τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν ἕνα μέρος, τὸ μικρότερο, — ἕνα τρίτο περίπου — τοῦ συνόλου τῶν γλωσσικῶν στοιχείων πὸν συνθέτουν ἕνα κείμενο κριτικό, φιλοσοφικό ἢ ἐπιστημονικό. Τὰ ἐπίλοιπα

1. Ἐναφέρω μερικοὺς ἀπὸ τοὺς γνωστοτέρους πὸν θεμοῦμαι: Ξενοπούλος (στὶς κριτικές του), Σικελιανός (στὰ πεζὰ του), Δελμούζος, Βενέζης (στὰ δοκίμιά του), Σεφέρης (στὶς κριτικές του), Θεοδωρίδης, Θεοτοκάς, Ἐλύτης, Παπατσώνης, Χουρμούζιος, Δημαρᾶς κ.λ.π.

δύο τρίτα είναι έν μέρει λαϊκά και έν μέρει κοινά στη λογία και στη λαϊκή, αλλά μορφολογικώς προσαρμοσμένα στη δευτέρα.

Στις περιοχές που έρμηνεύει με αὐτάρκεια ή λαϊκή, τὰ λόγια στοιχεία ή δέν υπάρχουν σχεδόν διόλου ή είναι πολύ λίγα, έκτός όταν ο λόγος επέκτείνεται σέ θέματα που αναφέραμε.

Η μακραίωνη πράξη του ζωντανού λόγου και ή σημερινή του σύνθεση μάς δείχνουν καθαρά ότι τὰ λόγια στοιχεία που εισέρχονται στη λαϊκή, μόνο ως ένα σημείο συμμορφώνονται στους κανόνες της. Οι δοκιμές για μιά στενότερη προσαρμογή των απέτυχαν. Ανθίστανται σαν ζωντανοί οργανισμοί, ή δέ λαϊκή δέν κατέχει πιά τήν παλιά της πλαστουργική και άφομοιωτική δύναμη για νά τὰ καθυποτάξη.

Η δημοτική υιοθετεί, χωρίς περιορισμό, κάθε λέξη και έκφραση λόγιες που χρειάζεται, έκτός από τις άπηρχαιωμένες, τις έξεζητημένες ή τις δύσληπτες. Υπάρχουν «ζωντανά» λόγια στοιχεία και αὐτά προσδέχεται ή δημοτική, μόνο που ο αριθμός των είναι πολύ μεγαλύτερος άπ' ό,τι νομίζεται συνήθως.

Γενικώς, οι λόγιες λέξεις δέν άνέχονται τή λαϊκή φωνητική. Διατηροῦν τή δική των (1).

Έν τούτοις μερικοί, για νά μειώσουν, θά έλεγε κανείς, τήν έντύπωση άπό τήν παρουσία μέσα στα γραπτά των, λόγιων στοιχείων, τούς φοροῦν ένα λαϊκό σκουφί, μετατρέποντας συμπλέγματά των. Γράφουν: ή λ ε χ τ ρ ο λ ό γ ο ς, χ α ρ α χ τ ή ρ α ς, έ π ε χ τ ε ί ν ω, α ί σ τ ά ν ο μ α ι, αλλά δέν μπορούν όλα νά τ' αλλάξουν, και οι σελίδες των είναι γεμάτες άπό φωνητικές αντίφάσεις όσον άφορά τις λόγιες λέξεις. Έφόσον δέν μπορούμε νά λέγουμε και νά γράφουμε παρά: ά κ τ ο π λ ο ί α, ά ν ά κ τ ο ρ α, έ λ ε γ κ τ ή ς, ά ν ό π ο π τ ο ς, λ ε π τ ό ς, κ α τ α χ θ ό ν ι ο ς, μ ο χ θ η ρ ό ς, σ θ έ ν ο ς, π ρ ο σ θ ή κ η, σ χ ε δ ό ν, σ χ έ σ η, ή διαφορετική παρουσίαση όμοειδών τους δέν νοείται και, επί πλέον, έμποδίζει μιά έφικτή, στο πεδίο αὐτό, όμοιομορφία.

Όσον άφορά τή γραμματική και τó συντακτικό, τὰ λόγια συμμορφώνονται, σέ μεγάλο βαθμό, στη λαϊκή. Υποτάσσονται γενικώς στο λαϊκό τυπικό των όνομάτων και των ρημάτων, όπως διαμορφώθηκε τούτο με τήν καλλιέργεια του γραπτού λόγου. Πολλά όμως μεταφέρουν στη δημοτική τó τυπικό της λογίας, όπως: ά π α θ ή ς - ο ὄ ς, τ ε ί χ ο ς - ο υ ς, κ υ β έ ρ ν η σ η - ε ω ς, (ή πολιτική της κυβερνήσεως), έ π ι σ τ ή μ ω ν - ο ν ο ς, γ ο ν ε ὕ ς - έ ω ς, κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ό τ η ς - τ η τ ο ς, Π λ ά τ ω ν

1. Έξαίρεση γίνεται πολύ συχνά στις καταλήξεις των ρημάτων για τὰ συμπλέγματα σθ, χθ (σπανιότερα) και φθ, που μετατρέπονται σε στ, χτ και φτ.

ω ν ο ς, Έ λ λ η ν - ο ς, έ ξ α ν τ λ ο ὄ μ α ι - ε ί σ α ι - ο ὄ ν τ α ι, ά π α τ ὄ μ α ι - ᾱ σ α ι - ὄ ν τ α ι.

Η αύξηση των ρημάτων δέν κανονίζεται πάντα κατά τον τρόπο της λαϊκής. Λέγομε και γράφομε: έ ξ έ λ ε ξ α τόν αντιπρόσωπό μου, ά ν έ κ τ η σ α τ ι ς δ υ ν ά μ ε ι ς μ ο υ, ά π η λ λ ά γ η ο κατηγορούμενος, π α ρ έ σ υ ρ α, π α ρ έ μ ε ι ν α.

Έκτός από τις μετοχές του ένεργητικού ένεστώτος και του παθητικού παρακειμένου της λαϊκής, τὰ λόγια ρήματα (που χρειάζεται ο νεοελληνικός λόγος) έχουν μετοχές και άλλων χρόνων, όπως: ή δ ι α λ υ θ ε ί σ α Βουλή, ή δ ι α φ α ι ν ο μ έ ν η αλήθεια, ή δ ι ε υ θ υ ν ο μ έ ν η οίκονομία, ο έ π ι κ ε ί μ ε ν ο ς πόλεμος, ο ά π ε λ α θ ε ί ς μετανάστης, οί ά π ο σ τ ρ α τ ε υ θ έ ν τ ε ς κληρωτοί, ή π ά σ χ ο υ σ α ά ν θ ρ ω π ό τ η ς όπως λέγει και ο κ. Βάρναλης, αλλά και ο π ά σ χ ω ν ά ν θ ρ ω π ο ς.

Αφθονα είναι επίσης τὰ λόγια έπιρρήματα, προθέσεις και σύνδεσμοι που χρησιμοποιούμε και που προσδίδουν στο λόγο σαφήνεια και ακριβολογία.

Η σύνταξη της λαϊκής επιβάλλει τον δικό της άπλό και αναλυτικό χαρακτήρα. Μολαταῦτα, ώρισμένοι—όχι πολλοί—τρόποι και σχήματά της λογίας εισήλθαν, μαζί με τις προθέσεις της, πρό πάντων, στο δημοτικό λόγο.

* *

Ένώ ή δημοτική ακολουθεί τή γραμμή που δείξαμε, ο δημοτικισμός, στο σύνολό του,—ή μέση γνώμη των δημοτικιστών—δέν τή συνειδητοποιεί ή δέν άποδέχεται άνεπιφύλακτα τήν αναγκαιότητα, τή νομιμότητα και τήν όρθότητά της.

Πολλοί θέλουν τή δημοτική άμιγή—καθαρή άπό λόγια μόλυνση. Αποστρέφονται τὰ λόγια στοιχεία, κάνουν ό,τι μπορούν για νά τ' άποφύγουν στα γραπτά των, μεταχειρίζονται περιστροφές, διατυπώνουν περιφραστικά τις έννοιες για τις όποιες ή λαϊκή δέν διαθέτει όρους, ένώ υπάρχουν παραδεκτοί λόγοι όροι, διαλέγουν άντι των καθιερωμένων λόγων, άσυνήθιστες ή βεβιασμένες λέξεις της λαϊκής. Όταν αναγκάζονται νά γράψουν λόγια λέξη, δέν τή χρησιμοποιούν παρά στην πτώση, στον αριθμό και στο πρόσωπο που εμφανίζονται λαϊκοφανή.

Ένας μαθητής μπορεί νά είναι έπιμ ε λ ή ς. Δύο έ π ι μ ε λ ε ί ς μαθηταί δέν είναι πολύ άνεκτοί. Για τήν ψυχολογία του έ π ι μ ε λ ο ὄ ς μαθητή, ό ς μ ή γίνεται λόγος.

Μεταξύ εκείνων που μεταχειρίζονται λόγια στοιχεία, χωρίς δισταγμούς και προφυλάξεις, πολλοί νομίζουν ότι δέν παύουν νά είναι άμιγείς έπειδή στα ποιήματά των ή τὰ διηγήματά των γράφουν μιά άύστηρη δημοτική, και άποκαλοῦν μεικτούς, για νά:

τους μειώσουν, όσους πραγματεύονται μόνο θέματα που απαιτούν τη λογία εισφορά.

Σχεδόν όλοι οι γλωσσολόγοι και οι γραμματικοί ύφίστανται την έπιρροή της γενικής ατμοσφαιρας που αναπνέει ο δημοτικισμός, και στις μελέτες και τα έργα των δέν παρουσιάζουν στην ολότητά του τό πρόβλημα των σχέσεων της δημοτικής με τα λογία στοιχεία. Τα μνημονεύουν στο τέλος των κεφαλαίων τους, μιλούν γι' αυτά έπεισοδιακώς, χωρίς ν' αποκαλύπτουν τη σπουδαιότητα και την πολυμέρεια του ζητήματος.

Άγιοι έχουν πλήρη έπίγνωσή του και δοκιμάζουν ως συγγραφείς μιά λύση του.

Βέβαια, ο γάμος της δημοτικής με τα λογία στοιχεία είναι υπόθεση λεπτή. Δέν μπορεί νά ενεργείται Ιδιότροπα, άναρχα ή άκαλαίσθητα. Έξ άλλου, ή πολυτυπία και ή έλλειψη ομοιομορφίας και ένότητας ένοχλούν. Έπί πλέον ο δημοτικισμός δέν έτερμάτισε όλωσδιόλου τόν άγώνα του έναντίον αντίπαλου με τόν όποιο καλείται κιόλας ν' αποκαταστήσει, τρόπον τινά, μιά έπικοινωνία. Η απέχθειά του γι' αυτήν έξηγείται.

Δέν υπάρχει όμως άλλος τρόπος.

Δέν πρόκειται γιά τακτική κατά την όποία θα ήταν εύκαιρία γιά τη δημοτική νά κατακτήσει τις περιοχές που της ξεφεύγουν σήμερα, κάνοντας παραχωρήσεις. Τέτοιου είδους ύπολογισμοί δέν χωρούν. Πρόκειται γιά κίνηση αναπόφευκτη.

Η γλώσσα πορεύεται τό δρόμο της που δέν έξαρτάται ολότελα από την αντίληψη που έχουν γι' αυτήν εκείνοι που την χειρίζονται. Άλλά ή από μέρος των σωστή συνειδητοποίηση της πορείας της, την έπιταχύνει, ένω, αντίθετα, ή σφαλερή γνώση της, την έπιβραδύνει.

Η συνείδηση της πορείας της δημοτικής που έχει ο δημοτικισμός στο σύνολό του, σήμερα, δέν είναι τελείως ξεκαθαρισμένη. Οι περισσότεροι δημοτικιστάι δέν βλέπουν σαφώς ότι ή δημοτική ένω από τη μιά της πλευρά ταυτίζεται άπολύτως με τη λαϊκή, από την άλλη μένει άνοιχτή στην εισροή

των λόγιων στοιχείων που της αναγκαιούν γιά τη συγκρότησή της σε λόγο καθολικό.

Είτε τό θέλομε είτε όχι, ή λειτουργία αυτή άσκειται.

Στό φαινόμενο τουτο δέν έναντιώνεται διόλου ο προφορικός λόγος. Άντιστρόφως άφθονώτεροι είναι οι λογιοι όροι και τύποι που μεταχειριζόμαστε στην όμιλουμένη παρά στη γραφομένη, και συχνά άκούμε άδιάλλακτους δημοτικιστάς συγγραφείς νά χρησιμοποιούν στην όμιλία τους στοιχεία που δέν θα έπέτρεπαν στον έαυτό τους νά τα γράψη.

Όταν θα παύσωμε νά φοβόμαστε τα λογία στοιχεία και, έφόσον τα χρειαζόμαστε, θα τα χρησιμοποιούμε με άνεση και φυσικότητα, χωρίς νά τα βιάζωμε πέραν του άνεκτου από αυτά όριου, ή δημοτική θα προχωρήσει με ρυθμό ταχύτερο από τόν σημερινό της και θ' άπλωθή στα θέματα και τις περιοχές που νέμεται ή λογία.

Άν, έτσι, ή γλώσσα μας καταντá πολυπλοκώτερη από τις νεώτερες ευρωπαϊκές, τουτο όφείλεται στο ότι οι δεύτερες είναι καινούριες, ένω ή δική μας είναι ή τωρινή μορφή της αρχαίας. Σέρνει πίσω της παράδοση χιλιτηρίδων που και αν θέλαμε, δέν θα μπορούσαμε νά την καταργήσωμε.

Η γλώσσα δέν είναι «φυσικό», κατά την έννοια των φυσικών έπιστημών, αλλά ιστορικό, όπως είπε ο Χατζηδάκης, και κοινωνικό, όπως είπε ο Μεγιέ, φαινόμενο.

Η Ιταλική, γαλλική και Ισπανική παρήχθησαν από τα λατινικά, αλλά δέν είναι λατινικά, και μόλις διαμορφώθηκαν σε γλώσσες, μιλήθηκαν και γράφηκαν, χωρίς τα λατινικά νά παραμείνουν ως λογία. Η ούσιώδης αυτή διπλή διαφορά μεταξύ των λεγομένων λατινικών γλωσσών και τη δική μας, άπαγορεύει την όλοσχερή συσχέτισή των.

Κανείς δέν μπορεί νά προβλέψη πότε θα έξάλειφθη ή διγλωσσία, αλλά τό άνυπόφορο άνοιγμα του χάσματος ανάμεσα στη λαϊκή και τη λογία, θα μικραίνει ολοένα με την πρόοδο της δημοτικής και πρός όφέλος της.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΕΡΙΔΗΣ

